

بررسی تاثیر صبر در تحکیم روابط خانواده از منظر آیات و روایات

حنانه احمدپوری لقا^۱

چکیده

پس از تشکیل زندگی مشترک زن و مرد این دو جنس مخالف با سلیقه ها و ویژگی های جسمی و روحی متفاوت وارد یک زندگی جدید می شوند که قبلترها زیر نظر مستقیم والدین بودند و تقریباً بیشتر یا همه دوران زندگی آنها با راهنمایی والدین سپری شده است، اما زن و مرد جوان و کم تجربه اکنون باید یک زندگی را اداره کنند، و همه یا بیشتر سنگینی اداره خانواده توسط زن و شوهر به دوش کشیده می شود. اکنون با توجه به دانش اندک و مهارت های کم زوجین و مشکلات پیش روی زندگی صبر و تحمل و تلاش و عشق و محبت به همدیگر است که می تواند این زندگی را دوام بخشد. در این مقاله با توجه به این که مهمترین عنصر جامعه خانواده است و هر تلاشی برای بهبود روابط خانواده تاثیر مستقیم در جامعه انسانی دارد با روش توصیفی- تحلیلی به تاثیر صبر در تحکیم روابط خانواده از منظر آیات و روایات پرداخته می شود، تا با تبیین مفهوم صبر و راه های کسب فضیلت صبوری با بهره گیری از کلام الهی و احادیث معصومین علیهم السلام برای سازگاری بیشتر در خانواده ها میزان آمار طلاق کاهش یابد و سعادت مندی با افزایش محبت بین اعضای خانواده ها افزایش یابد.

کلید واژه: صبر، خانواده، سازش، تحکیم روابط

^۱ طلبه سطح دو مدرسه علمیه صادقیه

مقدمه

آیات و روایات فراوانی در زمینه تشکیل خانواده، همسررداری و فرزند پروری وارد شده است، متأسفانه دانش و مهارت جامعه رشد کمی دارد و استفاده کاربردی از آیات و روایات با توجه به آمارهای طلاق و جدایی عاطفی رضایت بخش نیست. برای پایداری خانواده عوامل جزئی زیادی وجودی دارد اما مهم ترین علت، تدین زوجین می باشد. ایمان به خداوند تنها با لفظ حاصل نمی شود و انسان همواره در معرض ابتلائات الهی است. برای گذر موفقیت آمیز و همراه با آرامش نیاز به جاری ساختن روح ایمان در اعمال می باشد. با پایبندی به احکام اسلامی و کسب دانش و مهارت های ضروری بسیاری از معضلات از جمله فروپاشی خانواده ها کاهش می یابد. عنصر صبر یکی از عوامل اثر گذار در تحکیم روابط خانواده است. کسب آگاهی و مهارت نیازمند حوصله و تحمل می باشد و با تنبلی و عدم تلاش و صبر به دست نمی آید و مسائل مختلف زندگی مطابق میل انسان پیش نمی آید، بنابراین صبر در مشکلات و پیشامدهای زندگی نجات بخش است و بدون آن هلاکت در انتظار است. صبر ریشه در ایمان دارد و به ارث نمی رسد، صبور شدن با تربیت صحیح و افزایش دانش و مهارت، دعا و تلقین و توجه به الگوهای صبر قابل کسب است.

مهم ترین ویژگی این پژوهش پس از بررسی نقش صبر در زندگی مشترک ارائه راهکارهای کاربردی جهت افزایش صبر و تحمل مشترک است. در پیشینه ی این تحقیق، پژوهش های زیادی در رابطه با عوامل مختلف تحکیم خانواده انجام شده است که نمونه هایی از آنها به اختصار ذکر می شود.

مومنی راد و شعبانی در پژوهشی با عنوان «خوش خلقی همسران و تحکیم بنیان خانواده در کلام اهل بیت علیهم السلام» با معرفی خوش خلقی و مصادیق آن در کلام اهل بیت علیهم السلام مانند مهربانی و الفت، خوش زبانی و عذرخواهی و عذرپذیری و سپاسگزاری و گذشت و صبر در برابر همسر به ارزش های اخلاقی خانواده ها پرداخته است.

در این زمینه در مقاله های دیگری با عناوین مشابه عوامل تحکیم خانواده به صورتی کلی یا یکی از عوامل تحکیم خانواده بصورت جزئی پرداخت شده است که چند نمونه به اختصار ذکر می شود: صالح حسن زاده در «عوامل تحکیم خانواده در فرهنگ اسلامی»، محسن قرائتی در «عوامل تحکیم خانواده در قرآن و روایات»، حبیب اللهی در «عوامل و مولفه های تاب آوری از منظر قرآن و روایات»،

کرامتی در «راه کارهای تحکیم روابط اعضای خانواده»، کاردوانی و دیگران با «خوش رفتاری، صبر و آراستگی در خانواده از دیدگاه اسلام»، خارستانی در «نقش صلۀ رحم در تحکیم خانواده» نقش صلۀ رحم، رحیمی در «نقش دعا در تحکیم نهاد خانواده از دیدگاه قرآن»، شهلا نصرآزادانی در «اثر عبادات در تحکیم روابط زوجین با توجه به سیره حضرت زهرا سلام الله علیها»، معصومه السادات حسینی میرصفی در «نقش سلوک معنوی و عرفان عملی در تحکیم روابط زوجین با محوریت قرآن و روایات معصومین علیهم السلام» و دیگران به موضوعات مشابه در زمینه تحکیم روابط خانواده پرداخته اند.

۱. مفهوم شناسی

۱-۱. مفهوم شناسی صبر

در کتاب قران کریم واژه صبر به تعداد هفتاد مرتبه آمده است و البته همراه مشتقاتش تعدادش بیشتر میشود و این تعداد در قرآن نشان دهنده عظمت صبر است که آثار عظیمی دارد^۱. معنای صبر نگه داشتن نفس یا همان کفّ نفس در سختی ها و تنگناهای زندگی آمده است. در قران کریم لفظ صبر عام است و در شرایط و موقعیتهای گوناگون نام های مختلف برای صبر کردن استعمال می شود. برای مثال صبر در مصیبتها مثل بلایای طبیعی یا ازدست دادن عزیزان یا آسیب رسیدن به مال یا از دست دادن سلامتی همان کلمه صبر بکار می رود اما مقاومت و پایداری در جنگ و تلاش برای از بین بردن دشمنان شجاعت نامیده میشود، چون شجاعت زمانی ایجاد میشود که ترس از دشمن وجود نداشته باشد و در مقابل او و سختیهایی که وارد می کند ایستادگی و صبر انجام می گیرد. همچنین در زمانی که کاری نیاز به ظرفیت و تحمل فراوان دارد مثلاً معلمی در مقابل شلوغی های کودکان یا کارمندی در برابر مراجعات فراوان مردمی اگر تحمل و ظرفیت نداشته باشند نمی توانند در برابر شغل خود صبر کنند و این مشاغل رنج و زحمت دارند باید ان را رها کنند یا نتایج روحی بر خود تحمیل کنند. نیز وظیفه همسررداری هم برای اقا و هم برای خانم نیاز به به باظرفیت بودن دارد و ظرفیت زوجین در تربیت فرزندان در برابر ناآگاهی ها و خواسته های او و ناتوانی های دوران کودکی همه نیاز به داشتن صبر و ظرفیت است. صبر در همگام رازداری نیز کتمان نامیده میشود، زمانی که نیاز است سخنی یا کلامی یا حتی کاری پوشیده بماند، گاهی این

^۱ مغنیه، تفسیر کاشف، ترجمه موسی دانش، ج ۱، ص ۴۳۵

کتمان بجاست و عدم افشای راز صحیح است مانند رازداری در برابر دشمن و یا رازداری مسائل خانوادگی در برابر فامیل اما گاهی حقیقت وقتی به مظلومی ظلم شود نباید پوشیده بماند.^۱

هنگامی که عصبانیت وجود دارد صبر در برابر خشمگین شدن و عدم بروز رفتار نامناسب حلم نام دارد، صبر در برابر شهوات نفسانی مانند پاکیزه و اندازه خوردن یا سخن مناسب زشت نگفتن تا مسائل جنسی عفت نام دارد. اگر کسی زندگی اش طوری باشد به اندازه خرج کند و دچار اسراف و چشم و هم چشمی های بی فایده نشود، که هم در زندگی مشترک برای مرد اتفاق می افتد ممکن است بخواهد یک ماشین بسیار گرانبه داشت یا دائماً وسیله نقلیه خود را تعویض کند یا وسایل دیگرش را یا امکانات بیش از نیاز را تامین کند که مذموم است مانند اینکه بخواهد خانه بسیار بزرگ و ویلایی و یا شبیه کاخ بسازد و هم برای زنان در نوع پوشش یا مهمانی دادن و مسائل دیگر و هم در تربیت کودکان که چه امکانات فراوان بدون اینکه لزومی داشته باشد صبر در این حالت زهد نامیده می شود. زهد را شاید بتوان همان صرفه جویی نامید چون به اندازه مصرف کردن است و پرهیز از اسراف و خرج های بیهوده است. اینجا بیهودگی به معنای بیهودگی در دین است ممکن است کسی برای کسب لذت یا تفریح حلال زندگی بسیار مرفهی داشته باشد، تفریح در دین مورد تاکید است اما نباید از حد معمول و اندازه خارج شود و بهتر از به امکانات مورد نیاز اکتفا کند و اگر ضرورتی وجود ندارد خرج نشود و نه اینکه جمع شود بلکه در این صورت خرج های جایگزین مثل کمک به فقرا یا کمک به انتشار دین یا کمک با دیگران جای آن را بگیرد.^۲

صبر در برابر مسائلی پیش می آید که نفس آدمی از تحمل کردن آن خوشش نمی آید و این مسائل با سه دسته مصیبت و طاعت خدا و معصیت تقسیم می شود وقتی یک واژه ای عام است و مصادیق فراوان دارد یک مصداق بزرگ یا با اهمیت تر می تواند در معنای آن واژه بکار رود، مثلاً در معنی صبر با معنی روزه نیز در روایات و تفاسیر قرآنی وارد شده است چون یکی از مصادیق بزرگ صبر روزه است و تطبیق صبر به روزه از باب بیان مصداق است.^۳

^۱ راغب اصفهانی، مفردات راغب، ج ۲، ص ۳۷۱

^۲ مطهری، گفتارهایی در اخلاق اسلامی (توکل، رضا، صبر، طول امل)، ص ۱۴۲ و ۱۴۳

^۳ طباطبایی، تفسیر المیزان، ترجمه موسوی، ج ۱، ص ۲۳۰

وقتی صحبت از کف نفس یا نگه داشتن خود در برابر ناملایمات و کراهات است این است که بی تابی و جزع و فرع هم صورت نگیرد، اگر مصیبتی رسیده است با داد و فریاد و ناله تحمل کردن صبر نام ندارد. اینکه گاهی در مرگ عزیزان دیده میشود به سر و دست و صورت میزنند و داد و فریاد می کنند صبر نامیده نمی شود.^۱

شهید مطهری صبر را به صبر سربازی معنی کرده اند یعنی وقتی یک سرباز در میدان جنگ حضور دارد و دشمن در حال حمله است او نمی تواند فقط بایستد و تحمل کند و نگاه کند بلکه باید تدبیر کند، نقشه بکشد، خودش را تجهیز کند و حمله کند و از خود دفاع کند تا پیروز شود.^۲

۱-۲. مفهوم شناسی تحکیم روابط خانواده

خانواده در فرهنگ عمید به اهل خانه و خاندان معنی شده است، در اصطلاح خانواده یک واحد اجتماعی است که پدر و مادر و فرزندان را شامل می شود، گاهی خانواده بزرگ است و شامل نوه ها هم می شود وقتی که پدر بزرگ و یا مادر بزرگ همراه فرزندان زندگی می کنند یا فرزندان در منزل آنان خانواده تشکیل خانواده داده اند، بسته به تعداد افراد ممکن است خانواده بزرگ یا کوچک و شامل یک یا چند تن از اقوام نیز باشد.^۳

روابط جمع رابطه است و آن با معنای علاقه و وابستگی و پیوند است، رابط مونث رابطه است و رابط به معنی چیزی است که بین دو چیز یا دو انسان پیوند برقرار می کند، این پیوستگی ممکن است از طریق رفتار ایجاد شود و صرفاً یک شیء نیست. پیوند میان دو انسان یا چند انسان از طریق تشکیل خانواده ایجاد می شود و مسئولیت هایی که توسط آن ازدواج ایجاد می شود و الفت و محبتی که با جاری شدن صیغه عقد ایجاد می شود باعث پیوند میان خانواده است.^۴

تحکیم روابط خانواده یعنی استحکام آنچه بین اعضای خانواده ایجاد وابستگی می کند، و علاقه و وابستگی آنان را نسبت به همدیگر افزایش می دهد، صبر یکی از عواملی است که می تواند علاقه ی بین اعضای خانواده را تا حد بسیار زیادی تامین کند.

^۱ بحرانی، ترجمه تفسیر روایی البرهان، مترجم: رضا، ناظمیان، علی، گنجیان خناری، صادق، خورشید، ج ۱، ص ۶۱۸

^۲ مطهری، گفتارهایی در اخلاق اسلامی (توکل، رضا، صبر، طول امل)، ص ۱۲۱ و ۱۲۲

^۳ عمید، فرهنگ عمید ج ۱، ص ۸۲۹

^۴ همان، ج ۲، ص ۱۰۱۲

نتیجه گیری

در این پژوهش به بررسی آثار صبر در تحکیم روابط خانواده با توجه به آیات و روایات پرداخت شد. توجه به این موضوع به ویژه در زمان امروزی که طبق آمارها نسبت میزان تعداد طلاق به تعداد ازدواج های ثبت شده به حدود چهل درصد رسیده است بسیار دیده می شود. مفهوم صبر تنها به معنای تحمل کردن و عدم جزع و فرع نیست بلکه ایستادگی و مقاوت و تلاش برای کسب آگاهی و مهارت همه جزئی از معنای گسترده صبر است.

افزایش صبر در زندگی چه در مسائل اختلافی و چه در سختی های زندگی و اجتماعی به طبق آیات و روایات به سعادت مندی منجر خواهد شد. صبر در معصیت و طاعت الهی مانع ایجاد بسیاری از اختلافات خانوادگی می شود. در صورت ایجاد اختلاف و یا تفاوت های سلیقه ای نیز صبر علاوه بر وصول به بهترین نتایج باعث آرامش و آسودگی خاطر می شود چرا که صبر ناشی از یقین به خداوند است و در قرآن کریم خانواده ها به صلح و گذشت در هنگام اختلافات توصیه شده اند و سپردن تمام امور به خداوند و توکل به او همراه تلاش و استعانت از خداوند آرامش و اطمینان قلب به همراه دارد. توجه به برنامه ریزی بخصوص تفریح حلال و الگو گیری از بزرگان اسلام و دعا و شکرگزاری از راه های کسب صبر است.

با توجه به اهمیت موضوع خانواده در اسلام و در زندگی بشریت توصیه می شود در مورد ایجاد انگیزه برای صبوری و راه کارهای کاربردی رسیدن به آن پژوهش های بیشتری انجام گیرد.

فهرست منابع و مآخذ

قران کریم

الف) کتب فارسی

۱. بحرانی، هاشم بن سلیمان، شریف، ابوالحسن بن محمدطاهر، ناظمیان، رضا، گنجیان خناری، علی، و خورشاه، صادق، ترجمه تفسیر روایی البرهان، تهران: نهاد کتابخانه‌های عمومی سراسر کشور، ۱۳۸۹ ه ش
۲. حر عاملی، محمد بن حسن، و افراسیابی نهاوندی، علی، جهاد با نفس، قم: نهاوندی، ۱۳۸۰
۳. خامنه‌ای، علی، رهبر جمهوری اسلامی ایران و حاج علی اکبری، محمد جواد، مطلع عشق، تهران: مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای، انتشارات انقلاب اسلامی، ۱۳۹۸ ه ش
۴. خسروی حسینی، غلامرضا و راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن با تفسیر لغوی و ادبی قرآن، تهران: مرتضوی، ۱۳۷۴ ه ش
۵. فاخری، علیرضا و منتظری، محمدحسین، اخلاق خانواده، تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، نمایندگی ولی فقیه، اداره آموزش‌های عقیدتی سیاسی، ۱۳۷۸ ه ش
۶. فتاحی، حمید، با زیباییها و آرامشها در خانواده، قم ایران: استاد مطهری، ۱۳۷۹ ه ش
۷. قرائتی، محسن و بابائیان، عباس، ۴۰۰ [چهارصد] نکته از تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درسهای از قرآن، ۱۳۸۷ ه ش
۸. کمره‌ای، محمدباقر، غفاری، علی‌اکبر و ابن‌شعبه، حسن بن علی، تحف العقول عن آل الرسول صلی الله علیه و آله، تهران: کتابچی، ۱۳۷۶ ه ش طباطبایی، محمد حسین و موسوی، محمد باقر، تفسیر المیزان (ترجمه)، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۸ ه ش
۹. عرفان، حسن، شیوه‌های اعجاز قرآن، تهران: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، ۱۳۷۹ ه ش

۱۰. عطاء الله، محسن، **روش های توان افزایی در سختی ها**، قم: مؤسسه علمی فرهنگی دار الحديث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۹۲ ه ش
۱۱. علی بن ابی طالب علیه السلام، امام اول، آمدی، عبدالواحد بن محمد، و انصاری، محمد علی (قمی). **غرر الحکم (ترجمه انصاری قمی)**، تهران ایران: محمد علی الانصاری القمی، ۱۳۳۷ ه ش
۱۲. عمید، حسن، **فرهنگ عمید**، تهران: امیر کبیر. ۱۳۶۴ ه ش
۱۳. محمدی ری شهری، محمد، شیخی، حمیدرضا و پسندیده، عباس، **تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث**، قم: مؤسسه علمی فرهنگی دار الحديث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۸۹ ه ش
۱۴. محققان، رضا، **ارتباط انوار ثقلین در تفسیر قرآن (ارتباط شناسی بین قرآن و عترت)**، قم: سازمان تبلیغات اسلامی، پژوهشکده باقر العلوم علیه السلام، انتشارات نورالسجاد، ۱۳۹۹ ه ش
۱۵. محمدی ری شهری، محمد و شیخی، حمیدرضا، **میزان الحکمه (با ترجمه فارسی)**، قم: مؤسسه علمی فرهنگی دار الحديث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۸۹ ه ش
۱۶. مغنیه، محمدجواد، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. شعبه خراسان، و دانش، موسی، **تفسیر کاشف**، قم: بوستان کتاب قم (انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۳۸۶ ه ش
۱۷. مطهری، مرتضی، **گفتارهایی در اخلاق اسلامی (توکل، رضا، صبر، طول امل)**. تهران ایران: صدرا بی تا
۱۸. موسوی، محمد، **درمان بیماری های زنان و زایمان مقایسه ای بین طب غربی و ایرانی از دیدگاه طب ایرانی (سنتی)**، بی جا، ۱۳۹۰ ه ش
۱۹. نراقی، احمد بن محمد مهدی، **معراج السعاده**، قم: هجرت، ۱۳۷۸ ه ش
- ب) کتب عربی**
۲۰. اسکافی، محمد بن همام، کوفی اهوازی، حسین بن سعید، موحد ابطحی اصفهانی، محمدباقر، و مدرسه الامام المهدی (عج)، **المؤمن**، قم: مدرسه الإمام المهدی علیه السلام، ۱۴۰۴ ه ق
۲۱. رسولی، هاشم و حویزی، عبدعلی بن جمعه، **تفسیر نور الثقلین**، قم: اسماعیلیان، ۱۴۱۵ ه ق

۲۲. شعیری، محمد بن محمد، **جامع الأخبار**، نجف اشرف: المطبعة الحیدریه، بی تا
۲۳. علی بن ابی طالب علیه السلام، امام اول، آمدی، عبدالواحد بن محمد و رجایی، مهدی، **غرر الحکم (تصحیح رجایی)**، قم: دار الکتاب الإسلامی، ۱۴۱۰ هـ ق
۲۴. غفاری، علی اکبر و ابن شعبه، حسن بن علی. **تحف العقول**، قم: جماعة المدرسين فی الحوزة العلمیه بقم، مؤسسه النشر الإسلامی، ۱۴۰۴ هـ ق
۲۵. فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی و اعلمی، حسین، **تفسیر الصافی**، تهران: مکتبه الصدر ۱۴۱۵ هـ ق
۲۶. قرائتی، محسن و مؤسسه العرفان للثقافة الإسلامیه، **دقائق مع القرآن**، بیروت: دار الولا، ۱۴۳۵ هـ ق
۲۷. قطب راوندی، سعید بن هبه الله، و مدرسه الامام المهدی علیه السلام. **الدعوات (راوندی)**، قم: مدرسه الإمام المهدی علیه السلام، ۱۴۰۷ هـ ق
۲۸. قمی، علی بن ابراهیم، جزایری، طیب، و جزایری، طیب، **تفسیر القمی**، قم: دار الکتاب ۱۴۰۴ هـ ق
۲۹. لیثی واسطی، علی بن محمد، و حسنی بیرجندی، حسین، **عیون الحکم و المواعظ**، قم: مؤسسه علمی فرهنگی دار الحدیث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۷۶ هـ ش
۳۰. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، مسترحمی، هدایت الله، غفاری، علی اکبر، بهبودی، محمدباقر، مصباح یزدی، محمد تقی، محمودی، محمدباقر، خرسان، محمد مهدی و دیگران، **بحار الأنوار**، ۱۱۱ ج. بیروت: دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۳ هـ ق
۳۱. نوری، حسین بن محمدتقی و مؤسسه آل البيت علیهم السلام لاحیاء التراث، **مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل**، بیروت: مؤسسه آل البيت علیهم السلام لاحیاء التراث، ۱۴۰۸ هـ ق
- ج) بیانات رهبری**
۳۲. محفل انس با قرآن کریم در حضور رهبر انقلاب ۱۴۰۲/۱۲/۲۲
۳۳. بیاناتی از رهبر انقلاب در مراسم عقد ازدواج ۱۳۸۳/۰۳/۲۰
۳۴. بیانات در دیدار رئیس و مسئولان قوه قضائیه ۱۳۹۸/۰۴/۰۵

۳۵. بیانات در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی ۱۳۸۵/۰۳/۲۹

۳۶. بیانات در خطبه‌های نماز جمعه‌ی تهران ۱۳۸۴/۰۷/۲۹

د)سایت

۳۷. hadith.inoor.ir

۳۸. amar.org.ir